

Висновки. Сьогодні практично перед кожним із нас постає проблема вибору власної ролі щодо дітей із функціональними обмеженнями: пройти повз, очікувати, що хтось їм допоможе, або шукати шляхи такої допомоги. Звичайно, фахівці соціальної, психологічної та педагогічної сфер не чекатимуть наказів і розпоряджень, оскільки значною мірою усвідомлюють свій професійний обов'язок у роботі з такою категорією дітей та молоді. Щодо інших людей (сусідів, волонтерів), то їх допомога дітям із функціональними обмеженнями є доброю волею, волею людини-гуманіста, людини з добрим серцем, людини, яка здатна відгукнутися на чужий біль і чужі потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Льясов Р. А. Методичний посібник з організації професійного навчання за робітничими професіями та його соціально-психологічного супроводу в умовах центрів професійної реабілітації інвалідів [Текст] / Р. А. Льясов. – К., 2006. – 105 с.

2. Близько 10% дітей в Україні становлять діти з особливими потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://galinfo.com.ua/news/blyzko_10_ditey_v_ukraini_stanovlyat_dity_z_osoblyvymy_potrebamy_256407.html. – Назва з екрана.

3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціально-психологічна діагностика [Текст] : навч.-метод. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик, О. Ю. Кошинець ; Прикарпатський національний ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ : [б.в.], 2005. – 86 с.

4. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер ; пер. Е. А. Цыпина ; ред. М. В. Козикова. – СПб. : Академический проект, 1997. – 254 с.

5. Методичні рекомендації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/me.html>. – Назва з екрана.

Дата надходження до редакції: 05.04.2017 р.

УДК 373.5.091.3:93/99

Тетяна МАЛЕЦЬКА,

кандидат педагогічних наук,

учитель історії Острозького навчально-виховного комплексу «Школа І-ІІІ ступенів-гімназія»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ

Стаття присвячена теоретичному аналізу психолого-педагогічних особливостей підліткового віку, якісних змін у структурі особистості підлітка та їх впливу на навчальну та пізнавальну діяльність у процесі формування знань з історії.

Ключові слова: підліток, підлітковий вік, вікові особливості, історичні знання, пізнавальна діяльність.

Статья посвящена теоретическому анализу психолого-педагогических особенностей подросткового возраста, качественных изменений в структуре личности подростка и их влияния на учебную и познавательную деятельность в процессе формирования знаний по истории.

Ключевые слова: подросток, подростковый возраст, возрастные особенности, исторические знания, познавательная деятельность.

This article is devoted to the theoretical analysis of psychological and pedagogical features of adolescence, qualitative changes in the structure of the individual young person and their effects on learning and cognitive activity in the formation of knowledge in history.

Key words: adolescent, age characteristics, adolescence, historical knowledge, cognitive activity.

Педагогічні роздуми, спрямовані на формування і розвиток знань учнів, констатують, що ефективність уроку як педагогічного дійства залежить не лише від майстерності вчителя, а й від самих учнів, їх організованості, дисциплінованості, готовності сприймати і засвоювати нову інформацію. А отже, важливо знати й уміти формувати пізнавальний інтерес вихованців до засвоєння знань на уроці, що неможливо уявити без урахування вікових особливостей учнів у процесі навчання.

Плеяда відомих науковців (Л. Виготський, Р. Немов, Д. Колесов, Ю. Гільбух, І. Бех та ін.) у своїх дослідженнях визначають пріоритетну значущість вікових особливостей для формування знань учнів. Із підлітковим віком пов'язана істотна перебудова навчальної діяльності школяра. Новий, більш високий рівень такої діяльності визначається ступенем її самостійності. Дослідження Д. Ельконіна, Т. Драгунової та інших психологів свідчать, що на початку підліткового віку спостерігається значна розмаїтість у рівнях розвитку навчальної діяльності – від найбільш низького рівня, коли відсутні елементарні вміння організувати самостійну роботу, через ряд проміжних форм, де, наприклад, самостійна робота спостерігається лише під час виконання домашніх

завдань, до найбільш високого рівня, коли самостійно освоюється не лише новий матеріал, а й навіть нові галузі знань (астрономія, техніка, радіотехніка тощо). Таким чином, перспективним відносно розвитку є, звичайно, останній рівень.

Початок пубертатного віку пов'язаний із початком формування високого рівня навчальної діяльності, тобто для підлітка поступово розкривається зміст навчальної діяльності, спрямованої на задоволення пізнавальних потреб.

Підлітковий вік надзвичайно важливий для педагогічного впливу у ході формування історичних знань, тому вивчення його особливостей та недостатня теоретична розробка проблематики спонукали нас до вибору теми дослідження.

Мета статті – теоретично обґрунтувати психолого-педагогічні особливості підліткового віку та їх вплив на формування знань у процесі навчання історії.

Виклад основного матеріалу. Учні 5-7 класів – це діти підліткового віку. За висновками психологів, підлітковий вік – один із найважливіших етапів життя людини [4], адже в ньому закладаються основи усього подальшого становлення особистості. Цьому періодові притаманні нестабільність, вразливість, а отже, він більше ніж інші періоди життя залежить від навколишньої реальності.

Загальна характеристика підліткового віку варіює в різних теоріях залежно від їх основної ідеї. Так, у психоаналізі домінують ідеї статевого дозрівання і пошуку ідентичності, в когнітивних теоріях – зростання розумових здібностей, у діяльнісному підході – зміни провідної діяльності. Однак усі ці та багато інших підходів об'єднує те, що в них наявні загальні показники, які характеризують даний вік. Для них характерні численні соматичні, психічні та соціальні зміни.

У підлітковому віці спостерігається втрата дитячого статусу, хоча зберігаються нереалістичні уявлення про власні привілеї та статус дорослих. На це впливають і суб'єктивні чинники: різноманітні фізичні зміни, мрії та ідеали, які вже починають бути менш реальними, кризові сутички із самим собою і найближчим оточенням, почуття самотності та прагнення швидше досягти статусу дорослої людини.

Ще на початку ХХ століття Л. Виготський у відомій на той час книзі «Педологія підлітка» (1929 р.) запропонував характеристику підліткового віку, яка не втратила своєї актуальності й сьогодні. Суть її полягала в наявності трьох точок дозрівання, які не співпадають одна з одною. Статеве дозрівання, на думку вченого, починається і закінчується раніше, ніж закінчується загальноорганічний розвиток підлітка, і раніше, ніж підліток досягне завершення свого соціально-культурного становлення. Графічно Л. Виготський зобразив це у вигляді трикутника, вершинами якого є визначені точки дозрівання: статевого (s), загальноорганічного (z), соціального (c) (див. рис.).

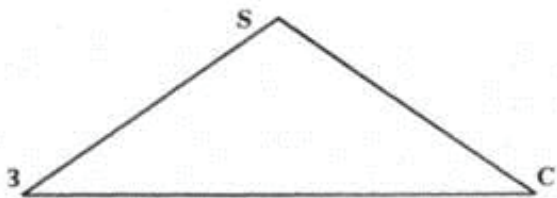

Рис. Графічне зображення статевого дозрівання (за Л. Виготським)

Загалом життєві етапи розвитку людини включають три часові модальності: хронологічний, соціальний та історичний вік. Перший відображає розвиток когнітивного, соціального, статевого та інших планів в онтогенезі; другий – систему норм, соціальних вимог і правил поведінки, що засвоюються у певному віці конкретного суспільства; третій – становище людини в тих чи інших вікових групах, які послідовно розвиваються в ході історії.

У сучасних умовах видається очевидним, що життєвий досвід перехідного від дитинства часу, його домінуючі цінності й норми поведінки набули історичних змін. За короткий історичний період у нашому суспільстві відбулися глибокі зміни в різних сферах життя, які вплинули на процес становлення підростаючої особистості. Як наслідок – на очах сучасного покоління відбулася суттєва перебудова загальної спрямованості особистості підлітка.

У традиційній класифікації підлітковим прийнято вважати період розвитку індивіда від 10-11 до 14-15 років. У нашому дослідженні учні 5-7 класів відповідають віку від 10-11 років до 12-13 років. У психологічній літературі означений вік характеризується по-різному: «критичний вік», «критичний період», «зламний вік», «перехідний вік».

Учені-підліткознавці схиляються до думки, що лише останній термін адекватно визначає суть тих явищ, з яким стикаються діти в цей період. «Перехідний вік» характеризується якісними змінами, що виникають у психіці дитини на стику двох періодів, і визначається зміною новоутворень. У цей період індивід проходить значний шлях у своєму психічному розвитку: через внутрішні конфлікти із самим собою та оточуючими, через зовнішні зриви і внутрішні сходження до «набуття» почуття особистості.

Сучасні дослідники підліткового віку одностайні в тому, що, з одного боку, підлітковість – це період соціалізації, входження у світ людської культури та суспільних цінностей, а з іншого – індивідуалізації, відкриття та утвердження власного унікального і неповторного «Я».

Суперечливий підлітковий вік є не лише періодом досягнень, а й періодом певних втрат. Досягнення дітей старшого шкільного віку пов'язані зі стрімким потягом до знань, умінь, становленням моральності та відкриттям свого «Я», опануванням нової соціальної позиції. Підліткові втрати корелюють із згасанням дитячого світосприймання, безтурботного і безвідповідального способу життя, пов'язаного із сумнівами у собі, своїх здібностях, а також із пошуками правди у собі та в оточуючих.

Засвоєння знань завжди має особистісно зумовлений характер, який реалізується через вплив навчання на психічний розвиток учня, формування психічних новоутворень (нових мотивів, цілей, стратегій засвоєння, оцінювання тощо). Для підліткового віку характерним стає те, що навчальна діяльність займає у цей період важливе місце в житті дитини, зокрема за характером навчальна діяльність підлітка відрізняється від навчальної діяльності молодшого школяра. З'являються нові вчителі, навчальні предмети, зокрема й історія, збільшується обсяг інформації, ускладнюється зміст навчального матеріалу, відбуваються значні зміни в мисленні. Набутий у молодшому шкільному віці рівень знань готує підлітків

до засвоєння нових. Значний обсяг навчального матеріалу викликає труднощі у засвоєнні знань, не всі підлітки спроможні узагальнити матеріал, виокремити суттєві ознаки об'єкта в новій ситуації. Для того, щоб підлітки успішно навчалися, їх необхідно навчити самостійно працювати з навчальним матеріалом, планувати особистий час, порівнювати, аналізувати, систематизувати, абстрагувати, узагальнювати, робити індуктивні та дедуктивні висновки, висувати гіпотези, формувати судження, доводити свої думки тощо.

Л. Виготський зазначав, що в підлітковому віці учень оволодіває процесом засвоєння понять, який призводить до вищої форми інтелектуальної діяльності. Крім того, він зауважував: «Розуміння дійсності, розуміння інших і розуміння себе – це те, що приносить із собою мислення в поняттях» [2, с. 59]. Учений наголошував, що в підлітків 9-12 років поступово з'являється понятійне мислення, однак воно ще недосконале, адже початкові поняття, сформовані на базі життєвого досвіду, ще не підкріплені науковими даними.

Р. Немов, у свою чергу, переконував, що в підлітковому віці всі пізнавальні процеси досягають надзвичайно високого рівня розвитку, зокрема «безпосередня механічна пам'ять, яка разом із достатньо розвинутим мисленням створює передумови для подальшого розвитку і вдосконалення логічного мислення та змістової пам'яті» [9, с. 188].

В учнів-підлітків судження стають взаємопов'язаними, логічними, що дозволяє висувати гіпотези, які вимагають перевірки, критики й обґрунтування роздумів. У підлітковому віці думка остаточно поєднується зі словом, утворюється внутрішня мова як основний засіб мислення, а отже, школярі завдяки вербально сформульованим гіпотезам схильні до роздумів.

У 5-7 класах домінує конкретно-образне мислення, тому історичні знання краще засвоюються на емпіричному рівні у формі уявлень. Проте з кожним роком посилюється абстрактне мислення й збільшується частка знань, що засвоюються на теоретичному рівні (у формі суджень, що містять характеристику понять, зв'язків та тенденцій). Характер засвоєння знань залежить від вікових можливостей учнів 5-7 класів засвоїти навчальний зміст на уроках історії в певному співвідношенні емпіричного та теоретичного рівнів опанованого знання (використання вчителем відповідних методів, прийомів та засобів формування знань).

Висновки. Таким чином, учителям для успішного формування знань з історії учнів підліткового віку необхідне знання їх психологічних особливостей, оскільки саме це дозволяє успішно підібрати правильні методи й прийоми викладання, навчити їх способам виконання нових форм навчальної діяльності, тобто не дати згаснути інтересу до них. Одним із резервів підвищення ефективності навчання підлітків є цілеспрямоване формування мотивів навчання. Істотне значення при позитивному відношенні підлітків до навчання має розуміння значущості знань, зокрема з метою якісного викладання вчитель повинен спиратися на пізнавальний інтерес школярів, використовувати у своїй діяльності інноваційні технології, які позитивно впливають на засвоєння

навчального матеріалу та формують стійкий інтерес до предмета. Найважливішим критерієм стало пізнавального інтересу є поява в учнів у процесі навчальної діяльності запитань, а залучення на уроках сучасного матеріалу – засобом досягнення свідомого відношення підлітків до навчання.

Без урахування вікових особливостей учнів 5-7 класів неможливе ефективне формування їх знань на уроках історії. Особливо важливо, на нашу думку, розвивати та поглиблювати інтерес учнів до історії як навчального предмета, урізноманітнюючи форми, методи та прийоми навчання, адже саме в цьому віці в багатьох школярів з'являється прагнення до розумової діяльності, оволодіння новими знаннями та способами їх застосування, усвідомлений інтерес до певних навчальних предметів і відповідних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту.

Проаналізувавши якісні психолого-педагогічні зміни в структурі особистості підлітка та їх вплив на навчальну й пізнавальну діяльність, **подальші наші дослідження** спрямуємо на більш глибокий розгляд проблеми формування мотивації засвоєння нових знань на уроках історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академический проект : Альма Матер, 2005. – 702 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский – М. : Просвещение, 1984. – Т. 4. – 432 с.
3. Возрастная и педагогическая психология / под ред. М. В. Гамезо и др. – М. : Просвещение, 1984. – 256 с.
4. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / под ред. Д. В. Эльконина, Т. В. Драгуновой. – М. : Просвещение, 1967. – 360 с.
5. Галузинський В. М. Педагогіка / В. М. Галузинський – К. : Вища школа, 1995.
6. Гільбух Ю. З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К., 1992. – 216 с.
7. Кобаль В. І. Дидактичні умови розвитку пізнавальних інтересів учнів / В. І. Кобаль // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип. 24. – С. 20–24.
8. Колесов Д. В. Учителю о психологии и физиологии подростка / Д. В. Колесов, И. Ф. Мягков. – М. : Просвещение, 1986. – 80 с.
9. Немов Р. С. Психология : учеб. для студентов высших учеб. завед. : в 3 кн. Кн.1. Основы общей психологии / Р. С. Немов. – М. : Просвещение, 1995. – 512 с.
10. Обухова Л. Ф. Підлітковий вік у світлі різних концепцій [Електронний ресурс] / Л. Ф. Обухова. – Режим доступу : http://refs.co.ua/64358-Podrostkovyiy_vozrast_v_sвете_raznyh_koncepciiy.html.
11. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

Дата надходження до редакції: 23.03.2017 р.